

MARCIN M. PRZYBYŁA

FIRMA ARCHEOLOGICZNA PRYNCYPAT MARCIN PRZYBYŁA

archo.pryncypat@interia.pl
<https://orcid.org/0000-0002-4695-0752>

JOANNA ZAGÓRSKA-TELEGA

UNIwersytet Jagielloński

zagorskaster@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1694-1756>

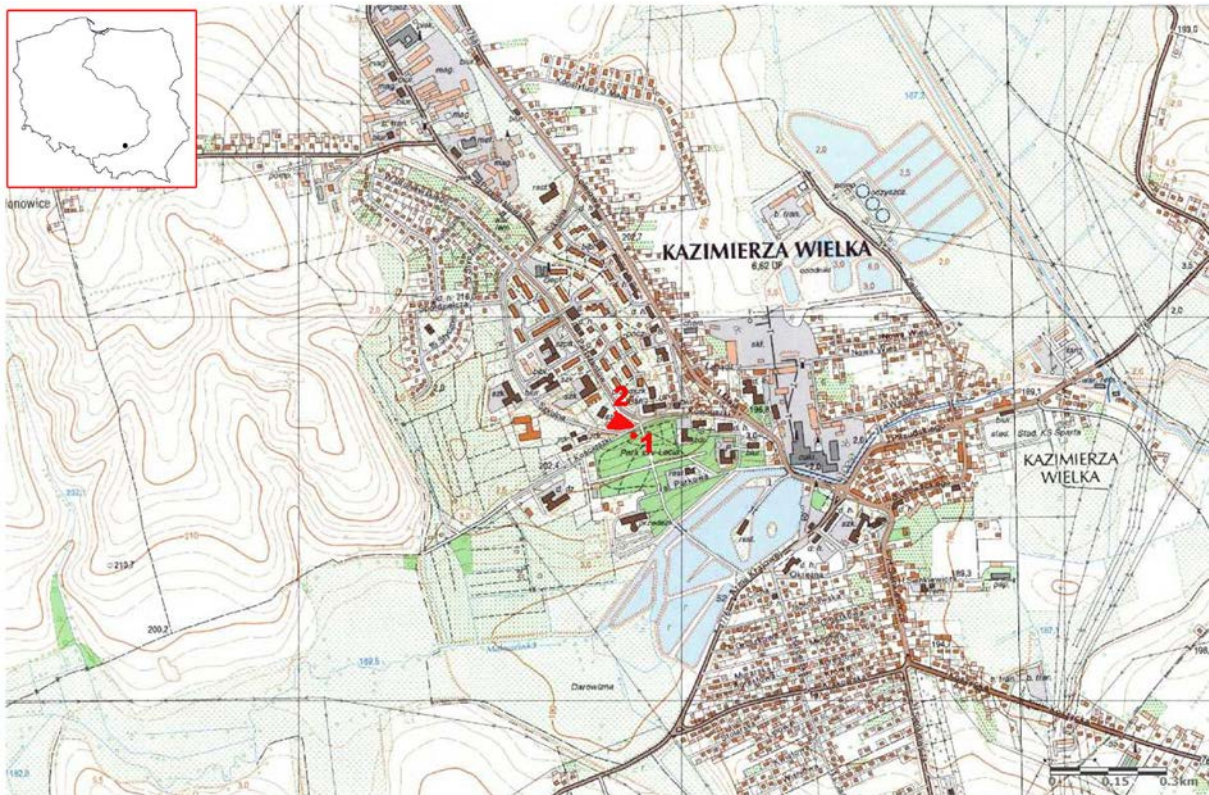
WSTĘPNE WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA WIELOKULTUROWYM STANOWISKU 12 W KAZIMIERZY WIELKIEJ

<https://doi.org/10.15633/9788383700151.07>

WSTĘP

Kazimierza Wielka położona jest na obszarze Płaskowyżu Proszowickiego, wchodzącego w skład jednostki wyższego rzędu, jaką jest Niecka Nidziańska. W ujęciu mezoregionalnym obszar ten należy do

Wyżyny Małopolskiej (Kondracki 1994, 202, 203). Rzeźbę terenu tworzą wyniesienia lessowych wysoczyzn, uformowane na skałach wieku miocen-skiego, głównie piaskach, ilach i mułach (Cabaj, Nowak 1986, 148). Lokalną pokrywą glebową tworzą tu wykształcone na podłożu lessowym żyzne

Ryc. 1. Kazimierza Wielka, pow. loco. 1 – lokalizacja kopca pradziejowego,
2 – lokalizacja obszaru badań wykopaliskowych z lat 2022-2023

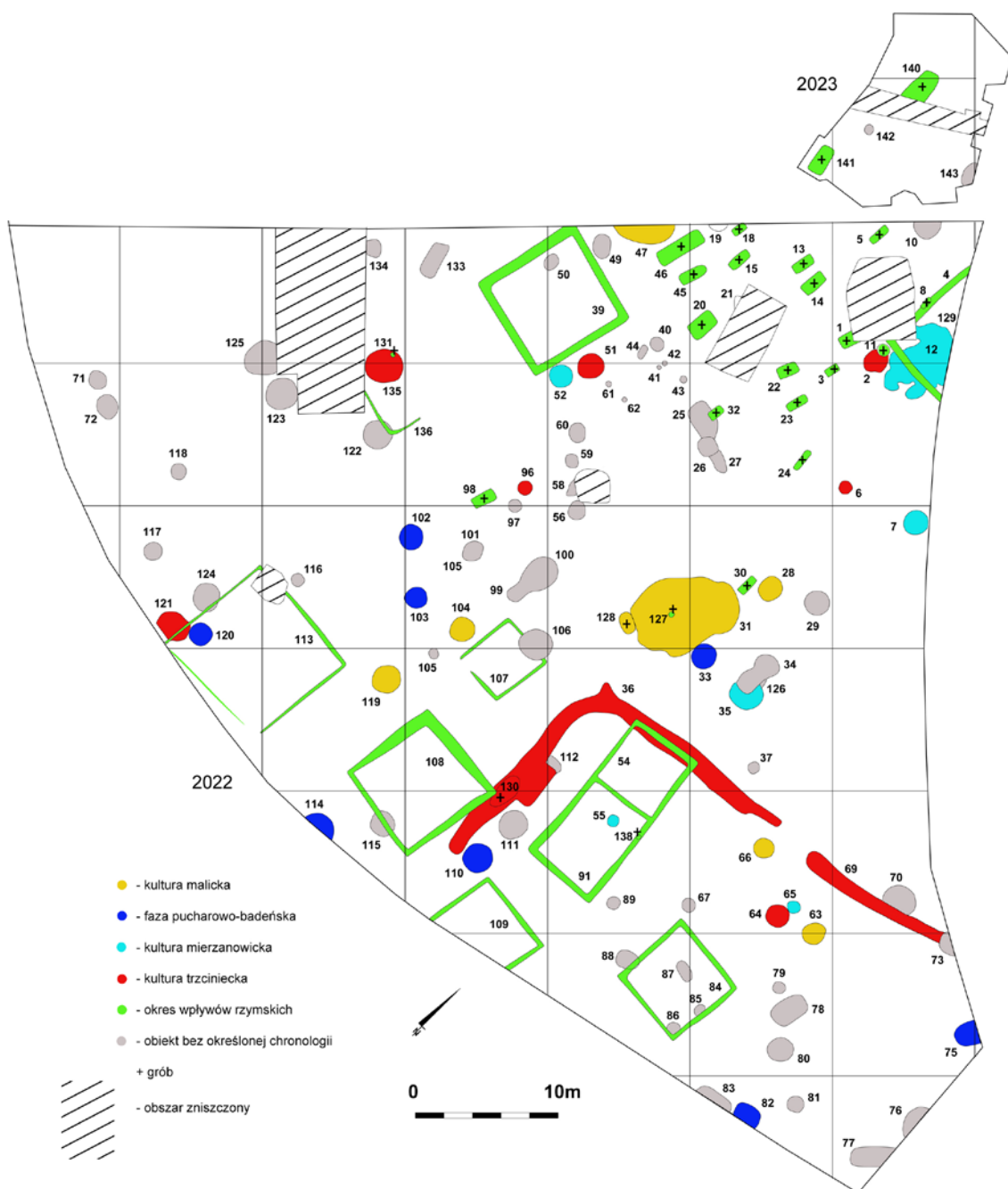

Ryc. 2. Kazimierza Wielka st. 12. Widok obszaru badanego w 2022 roku (fot. M. Podsiadło)

czarnoziemy (Kondracki 1981, 197, 365). Jest to obszar charakteryzujący się istnieniem bardzo intensywnego osadnictwa prahistorycznego i wczesnohistorycznego. W centralnej części współczesnego miasta, na terenie Parku Miejskiego znajduje się duży, dobrze zachowany nasyp kopca (oznaczonego jako stanowisko 12, ryc. 1). Był on wspomniany już w 1901 roku przez J. Deskurę (Ryszewska 2013, 168). Jako kurhan pradziejowy został zidentyfikowany w 1979 przez K. Tunię oraz w 1984 przez W. Morawskiego z IAIe PAN (Morawski 1984). Jego chronologia jest nieokreślona. Na terenie stanowiska 12 (w Parku Miejskim) prowadzone były w 2009 przez K. Tunię z IAIe PAN badania wykopaliskowe. Doprowadziły one do odkrycia materiałów kultury ceramiki wstęgowej rytej, oraz towarzyszącego im importowanego naczynia kultury bukowogórskiej (Tunia 2016). Stanowisko położone jest całkowicie w terenie silnie przekształconym antropogenicznie. Ulokowane jest na kulminacji oraz łagodnym, południowym stoku rozległego cypla wcinającego się od północy w dolinę Małuszówki, prawobrzeżnego dopływu Nidzicy.

BADANIA WYKOPALISKOWE

W okresie luty-marzec 2022 roku na terenie sąsiadującym od północy ze wspomnianym kopcem (ryc. 1, 2) przeprowadzono szerokopłaszczyznowe ratownicze badania wykopaliskowe. Związane były one z budową przez spółkę „Grupa RS Inwestycje” wielorodzinnego budynku mieszkalnego. Prace wykopaliskowe prowadzone były przez ekipę badawczą firmy „Pryncypat Marcin Przybyła” pod kierunkiem M. Przybyły, przy współpracy dr J. Zagórskiej-Telegi z Instytutu Archeologii UJ. Finansowanie badań oraz owocną współpracę z archeologami zapewniła „Grupa RS Inwestycje”. Prowadzone wówczas prace wykopaliskowe objęły obszar 32 arów (ryc. 2, 3). W związku z cennymi odkryciami do jakich doszło podczas ich prowadzenia, w roku 2023 przeprowadzono dalsze niewielkie badania wykopaliskowe na terenie o powierzchni 1,2 ara. Wykop umieszczono na terenie trawnika Regionalnej Placówki Opiekuńczo-Terapeutycznej. Przeprowadzenie badań było możliwe dzięki zgodzie i życzliwej postawie Starostwa Powiatowego w Kazimierzu Wielkiej.

Ryc. 3. Kazimierza Wielka st. 12. Plan stanowiska z zaznaczoną chronologią obiektów

W trakcie prowadzonych prac odkryto 126 obiektów pradziejowych (ryc. 3). Na stanowisku stwierdzono pięć faz jego użytkowania. Najstarsza związana jest ze środkowo-neolityczną kulturą malicką. Odkryto relikty osady otwartej tej kultury. Większość z ośmiu odkrytych na niej obiektów to niezbyt głębokie jamy o nieckowatym profilu. Wyróżnia się wśród nich glinianka nr 31, zajmująca powierzchnię około 35 metrów kwadratowych. W niewielkim wkopie

umieszczonym w południowej ścianie glinianki, oznaczonym jako obiekt 128, odkryto szkielet dziecka. Zostało ono złożone na wznak, z nogami silnie zgiętymi i skierowanymi kolanami ku górze (ryc. 4). Pochówek zorientowano wzdłuż osi W-E, z lekkim odchyleniem na WN-SE. Głowa skierowana była w kierunku wschodnim. Zwyczaj umieszczania grobów ludzkich w obrębie glinianek pojawia się w różnych jednostkach cyklu lendzielsko-pogarskiego, nie jest jednak

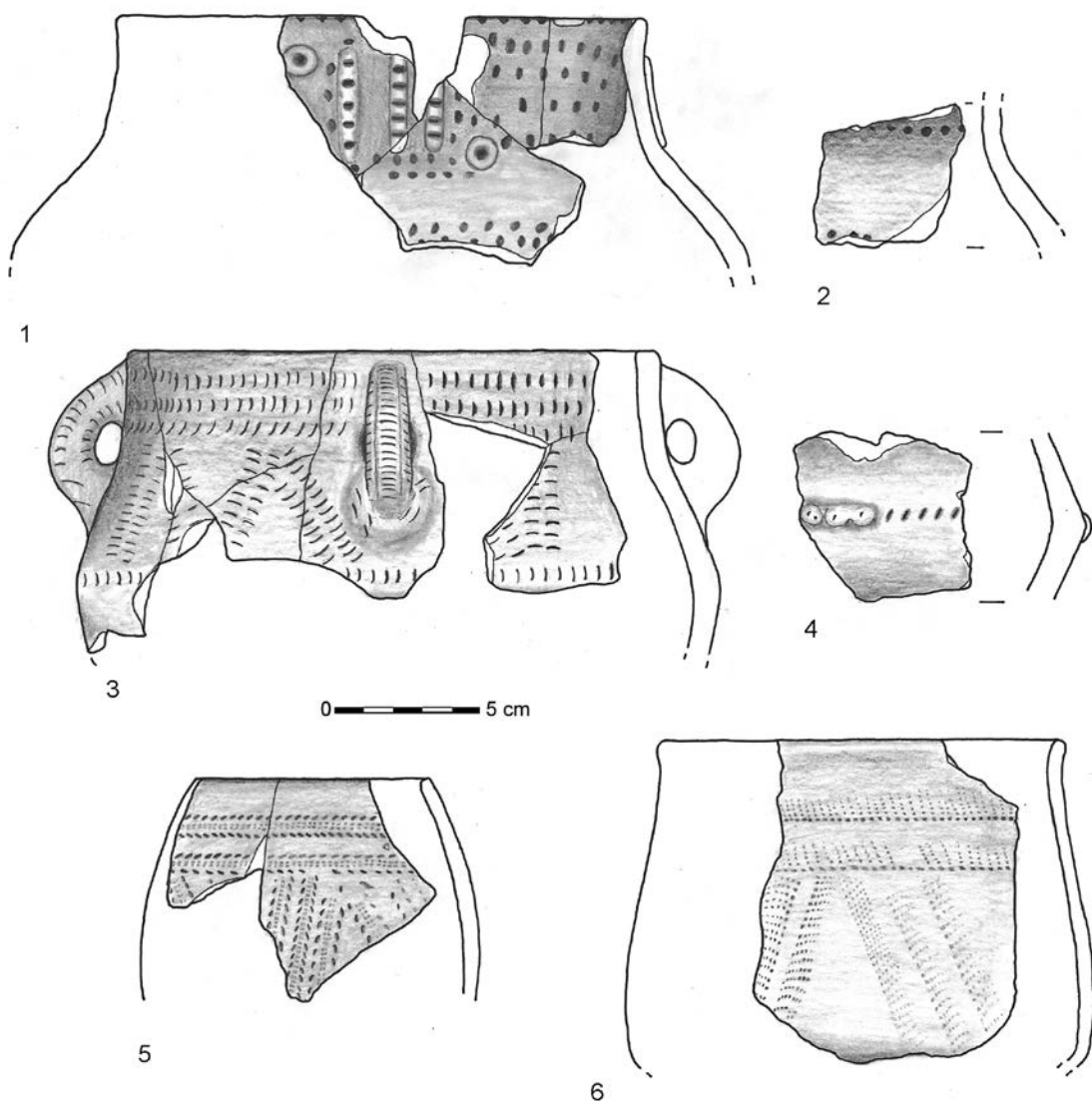
Ryc. 4. Kazimierza Wielka st. 12. Pochówek szkieletowy (ob. 128) kultury malickiej

powszechny. W obrębie kultury malickiej niepublikowane pochówki tego typu znane są z osady w Smrokowie pow. miechowski (Przybyła, Fabiszak 2021). Podobne obiekty pojawiają się również w młodszych ugrupowaniach naddunajskich. Pochówek ludzki w obrębie glinianki odkryto na osadzie grupy pleszowsko-modlnickiej w Zakrzowie pow. wielicki (Jarosz *et al.* 2012, 307). Stosunkowo liczne groby tego typu rozpoznane zostały w kontekście grupy brzesko-kujawskiej w Osłonkach pow. wrocławski (Grygiel 2008, 485, 539, ryc. 404, ryc. 408). Z obiektów kultury malickiej pozyskano dość bogaty materiał ceramiczny. Są w nim obecne bogato zdobione ornamentem kłutym puchary gruszkowate (ryc. 5: 5, 6), garnki zdobione ornamentem paznokciowym (ryc. 5: 3), głębokimi dołkami oraz listwami plastycznymi (ryc. 5: 1, 2) oraz guzkami (ryc. 5: 4). Obecne są również bardzo typowe dla kultury malickiej naczynia wanienkowate oraz misy na pustej nóżce. Wyjątkowym zabytkiem jest gliniany model ludzkiej stopy, stanowiący pierwotnie prawdopodobnie część naczynia. Omawianą osadę należy łączyć najprawdopodobniej z klasyczną fazą rozwoju kultury malickiej (faza Ib, Kadrow 2006, 72). W latach bezwzględnych datowanie rozwoju kultury malickiej umieszcza się w okresie 4700-4300 BC (Nowak 2009, 129-132). Osada w Kazimierzy Wielkiej rozwijała się zapewne w środkowej części tego okresu.

Kolejny etap zasiedlenia stanowiska łączy się z okresem eneolitu i późną fazą rozwoju kultury pucharów lejkowatych. Na terenie zachodniej Małopolski u schyłku IV tysiąclecia p.n.e. doszło do ważnych przemian. Dotychczasowa

organizacja struktur kultury pucharów lejkowatych na obszarze na południe od biegu Szreniawy uległa zniszczeniu. Jej miejsce zajęło osadnictwo allochtonicznej kultury badeńskiej. Na obszarach położonych na północ od wspomnianej rzeki miała miejsce kontynuacja rozwoju kultury pucharów lejkowatych w formie bardzo silnie poddanej wpływom badeńskim, określanej jako faza pucharowo-badeńska (Kruk, Milisauskas 1999, 174; Zastawny 2008). W okresie jego istnienia funkcjonowały tylko nieliczne, ale za to bardzo rozległe osady centralne otoczone mniejszymi stanowiskami (Kruk, Milisauskas 1999, 135, 174).

Większość znanych obecnie stanowisk pucharowo-badeńskich to duże osady obronne. Znajdują się one w Bronocicach pow. pińczowski, Gniazdowicach pow. proszowicki, Miechowie pow. loco, Marchocicach pow. miechowski i Muniaczkowicach pow. proszowicki (Przybyła 2020). Duża, nieufortyfikowana osada pucharowo-badeńska znana jest z Książnic Wielkich pow. Proszowicki (Zastawny *et al.* 2022). W Szarpii Zwierzynieckiej pow. kazimierski odkryto stanowisko uważane za małą osadę filialną, zależną od sąsiedniej, centralnej osady w Bronocicach (Baczyńska 2000, 122). W tej sytuacji odkrycie kolejnej z nielicznych osad z fazy pucharowo-badeńskiej w znaczący sposób wzbogaca naszą wiedzę na temat omawianego zjawiska. Na stanowisku w Kazimierzy Wielkiej odkryto osiem obiektów zawierających materiał pucharowo-badeński. Są to niezbyt głębokie jamy, przeważnie o trapezowatych przekrojach (ryc. 8: 1). Są one rozrzucone na dość znacznym obszarze, co świadczy o tym, że osada którą współtworzą

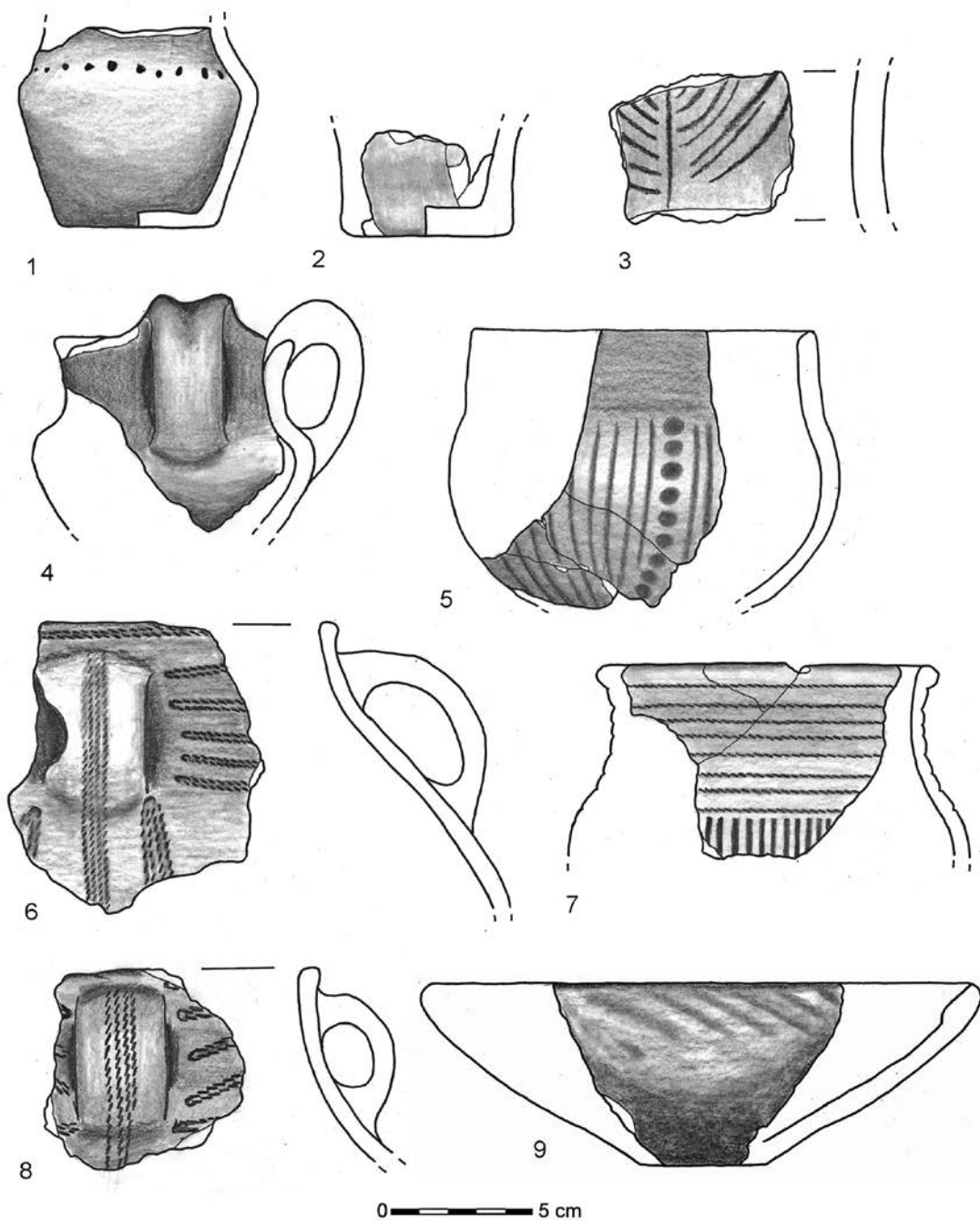

Ryc. 5. Kazimierza Wielka st. 12. 1-6 ceramika kultury malickiej z glinianki 31

mogła mieć pierwotnie znaczne rozmiary. Odkryte w nich naczynia zdobione są typowymi ornamentami rytymi i odciskanymi (ryc. 6: 1, 3, 5). Wśród nich znajdują się również charakterystyczne fragmenty pucharów solowarskich (ryc. 6: 2). Analogiczne naczynia znane są z innych stanowisk pucharowo-badeńskich z terenu Poniidzia. Ich obecność może wskazywać na lokalną produkcję soli (Przybyła 2107, 337-339). Chronologia fazy pucharowo-badeńskiej opiera się głównie na danych radiowęglowych uzyskanych ze stanowiska w Bronocicach. Starsza część omawianej fazy (Bronocice IV) datowana jest na okres 3350/3300 – 3200-3100 BC, natomiast młodsza (Bronocice V) – na okres 3150/3100-2900/2800 BC (Kruk *et al.* 2018, 77). Wydaje

się że osada odkryta w Kazimierzy Wielkiej funkcjonowała w okresie odpowiadającym fazie Bronocice V.

Nie jest jasne, czy na stanowisku nie mamy do czynienia z relikdami użytkowania terenu w późnej fazie eneolitu przez społeczności kultury ceramiki sznurowej. Odkryto na nim kilka podłużnych w rzucie poziomym, nieckowatych w profilu palenisk posiadających intensywnie przepalone dno. Nie zawierają one materiału zabytkowego. Obiekty tego typu są bardzo typowe dla cmentarzysk kultury ceramiki sznurowej, gdzie towarzyszą grobom niszowym (Włodarczak *et al.* 2011, 331). Często były lokowane od nich w odległości nawet kilkudziesięciu metrów. Nie można wykluczyć, że hipotetyczne groby kultury ceramiki

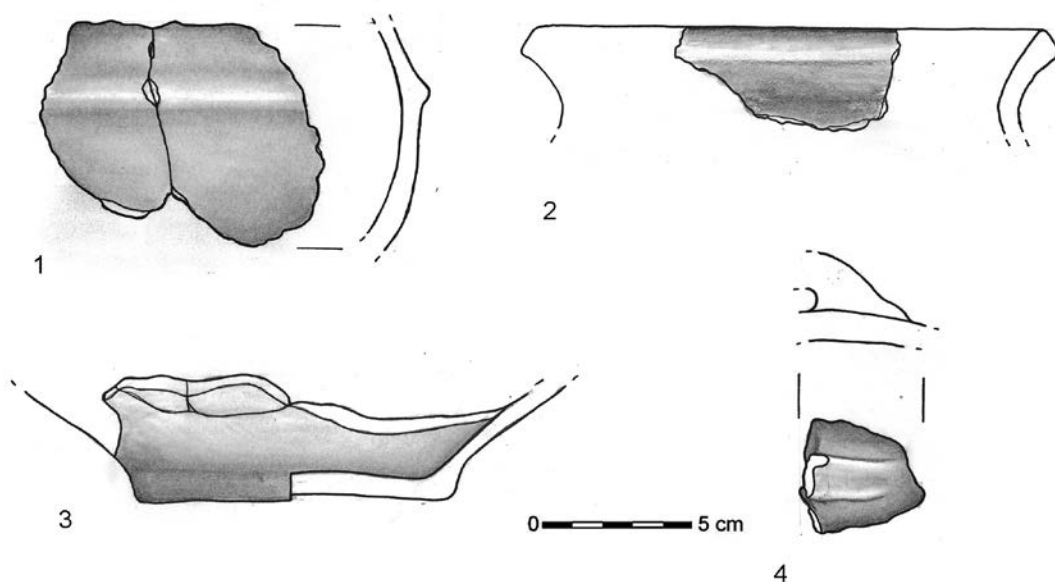

Ryc. 6. Kazimierza Wielka st. 12. 1-5 ceramika fazy pucharowo-badeńskiej z obiektów 101 i 110;
6-9 ceramika kultury mierzanowickiej z obiektów 11 i 52

sznurowej znajdują się (lub znajdowały) pod budynkiem Regionalnej Placówki Opiekuńczo-Terapeutycznej, ulokowanym na kulminacji lokalnego wzniesienia.

Młodsze fazy osadnictwa na stanowisku otwiera osada kultury mierzanowickiej (KM) z wczesnej epoki brązu. Również w tym przypadku mamy do czynienia z osadą

otwartą. Odkryto jedną małą gliniankę oraz pięć jam o trapezowatych profilach (ryc. 8: 2), zawierające materiał zażytkowy kultury mierzanowickiej. Wśród naczyń pojawiają się amfory, dzbany, kubki i garnki. Są one zdobione najczęściej typowymi dla fazy wczesnej odciskami zdwojonego sznura (Kadrow, Machnik 1997, 30-31). Zdarzają się

Ryc. 7. Kazimierza Wielka st. 12. 1-4 ceramika kultury trzcinieckiej z obiektów 2 i 6

jednak również ornamenty ryte, odcisku sznura w układzie strefowym, czy też nietypowe odciski poczwórnego sznura (ryc. 6: 6-8). Dość wyjątkową formą jest półkulista misa z silnie pogrubionym od strony wewnętrznej wylewem (ryc. 6: 9). Naczynia tego typu nie są typowe dla inwentarzy kultury mierzanowickiej. Są natomiast powszechne na stanowiskach kultury pucharów dzwonowatych. Z terenów Polski są znane głównie z kontekstów funeralnych. Odkryto je m.in. w grobach z Samborca pow. sandomierski (Budziszewski, Włodarczak 2010, tab. XI: II-3; XIII: III-3; XVIII: VII-2; XIX: XIII-1) i ze Złotej pow. sandomierski (Budziszewski, Włodarczak 2010, tab. XXXIX: 182-4; XLIII: 386-3). Również na jedynej w południowej Polsce osadzie kultury pucharów dzwonowatych w Kornicach pow. raciborski obecne są liczne tego typu naczynia (Kopec 2018, ryc. 5: t; 7: g, h). Odkryta w Kazimierzy Wielkiej osada istniała w fazie wczesnej kultury mierzanowickiej. Jest ona datowana na okres 2200-2050 BC (Górski, Jarosz 2015, 243-245, Górski *et al.* 2013, 114-117). Obecność w inwentarzu ceramicznym misy typowej dla kultury pucharów dzwonowatych pozwala łączyć rozwój osady kazimierskiej ze starszą częścią tego okresu.

Następna faza użytkowania stanowiska związana jest z kulturą trzciniecką. Na stanowisku odkryto sześć jam trapezowatych (ryc. 8: 3) zawierających materiał zabytkowy kultury trzcinieckiej. Najciekawszym obiektem był jednak rów, oznaczony numerem 36/69. Jego odcinek, o długości 45 m, uchwycono w południowej części badanego obszaru

(ryc. 9). Jego dalsza część znajduje się obecnie pod ulicami Kościuszki i Partyzantów oraz na obszarze Parku Miejskiego. Rów posiada szerokość dochodzącą do 1,5 m. W profilu ma kształt zbliżony do prostokątnego, z lekko nieckowatym dnem. Jego uchwycona miąższość nie przekracza 50 cm. Rów ma charakter nieciągły. W jego badanej części uchwycono dwa szerokie przejścia – północne i zachodnie. Obiekt ten w sposób uderzający przypomina rów otaczający ogromną (ponad 20 ha) osadę kultury trzcinieckiej na pobliskim stanowisku G w Słonowicach, pow. kazimierski (Herbich, Tunia 2009). Podobny rów odkryto również na osadzie w Samborcu pow. sandomierski (Kamieńska 1966, 324-325, ryc. 2). Inne, dość liczne, osady kultury trzcinieckiej otoczone rowami znane są głównie z badań geofizycznych (Przybyła *et al.* 2019, 331-332). W zachodnim ramieniu rowu 36 odkryto owalne zagłębienie oznaczone numerem 130. W jego wypełniku znaleziono kilkadziesiąt kości kilku osób (ryc. 10). Odkrycie to jest swoistym fenomenem. Wprawdzie fragmentacja zwłok i pochówki zbiorowe są bardzo typowe dla obrządku pogrzebowego kultury trzcinieckiej (Makarowicz 2010, 244-253, 264-267), jednak depozycja szczątków ludzkich w rowie otaczającym osadę została na terenie Polski odnotowana po raz pierwszy. Przypadki takie, w podobnym horyzoncie czasowym, są natomiast znane z innych terenów Środkowej Europy. Przykładem mogą tu być pochówki pofragmentowanych szkieletów w rowach otaczających osadę ze schyłku kultury mogiłowej i wczesnej fazy

Ryc. 8. Kazimierza Wielka st. 12. 1 profil jamy 110 fazy pucharowo-badenskiej; 2 profil jamy 55 kultury mierzanowickiej; 3 profil jamy 51 kultury trzcinieckiej

Ryc. 9. Kazimierza Wielka st. 12. Rzut poziomy rowu kultury trzcinieckiej (obiekt 36),
oraz obiektów rowkowych 5491, 84, 107, 108 i 109 z okresu wpływów rzymskich

Ryc. 10. Kazimierza Wielka st. 12. Jama 130 (w obrębie rowu 36) kultury trzcinieckiej wypełniona kośćmi ludzkimi

Ryc. 11. Kazimierza Wielka st. 12. Groby z okresu wpływów rzymskich. 1 grób kobiety nr 15; 2 grób kobiety i dziecka nr 22; 3 grób mężczyzny nr 14

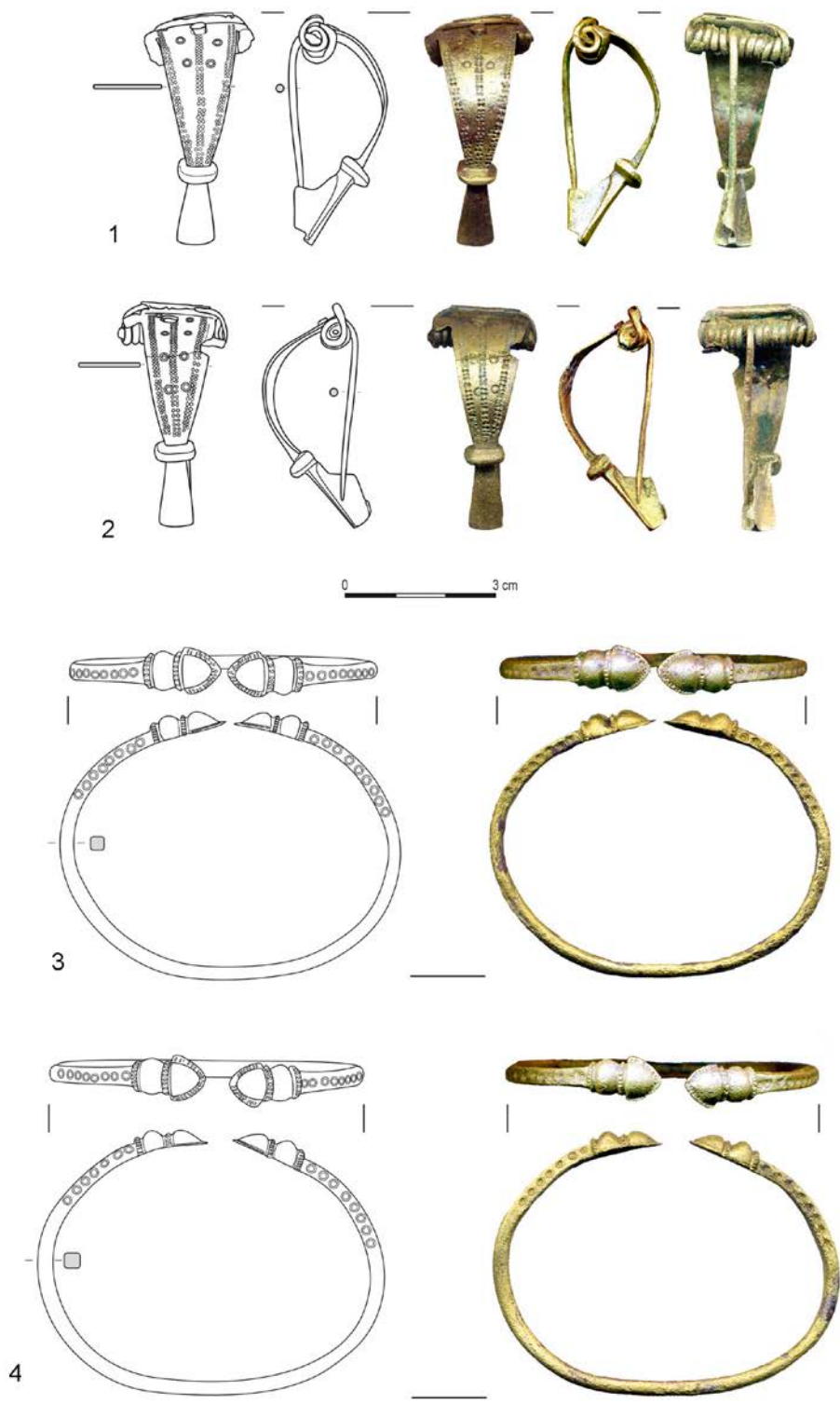

Ryc. 12. Kazimierza Wielka st. 12. Naczynia ceramiczne z grobow 15, 22 i 46 z okresu wpływów rzymskich

kultury łużyckiej w Velim w Czechach (Harding *et al.* 2007). Z obiektów kultury trzcinieckiej pozyskano niezbyt liczne fragmenty ceramiki. Naczynia cechują się obecnością pogrubionych i ukośnie ściętych wylewów, oraz ornamentyką ograniczoną do dookólnych listew plastycznych (ryc. 7: 1, 2). Cechy te pozwalają łączyć funkcjonowanie osady kultury trzcinieckiej z jej fazą klasyczną (Górski 2007, 49-69). Jej chronologia względna mieści się w okresie od schyłku fazy A2 do końca fazy B epoki brązu. W datach bezwzględnych oznacza to w przybliżeniu lata 1650-1400 BC (Górski 2007, 91, tab. 34). Zwraca uwagę, że na stanowisku mamy prawdopodobnie do czynienia z dwiema fazami osadnictwa kultury trzcinieckiej. W fazie starszej mieliśmy do czynienia z osadą otwartą. Prezentują ją jamy usytuowane poza zasięgiem rowu 36. W fazie młodszej część stanowiska obejmująca południowy stok cypla, na którym ulokowane jest stanowisko, została otoczona rowem.

Najciekawsza i najbardziej spektakularna jest jednak najmłodsza faza użytkowania stanowiska. Związana jest z cmentarzyskiem birytualnym z okresu wpływów rzymskich. Podczas prowadzonych prac odkryto 18 grobów szkieletowych, trzy groby ciałopalne oraz 10 obiektów rowkowych związanych z tą nekropolą. Obiekty rowkowe

typu kryspinowskiego, czyli czworokątne założenia otoczone v-kształtnymi rowami o długości ramienia od 5 do 12 metrów występują na cmentarzyskach kultury przeworskiej na terenie Małopolski i Górnego Śląska w młodszym okresie przedrzymskim oraz we wczesnym okresie wpływów rzymskich. Ich funkcja jest niejasna. Geneza tego typu obiektów wiązana jest ze środowiskiem celtyckim (Zagórska-Telega, Pikulski 2014). Na tle obiektów rowkowych znanych z innych cmentarzysk wyróżnia się obiekt 54/91, mający postać dwóch czworokątów złączonych jednym wspólnym bokiem (ryc. 9). W wypełniskach rowków odkryto tylko pojedyncze fragmenty przepalanej ceramiki. Wyjątkiem był obiekt 39, w którym znaleziono brązową szpilę, oraz przepalone umbo tarczy. W obrębie jednego z ramion rowka 91 odkryto grób ciałopalny jamowy nr 138. Dwa pozostałe groby ciałopalne reprezentowały różne typy. Obiekt 127 był grobem jamowym. Znaleziono w nim nieliczne kości ludzkie i elementy okuć skrzynki. Natomiast grób 131 był grobem popielnicowym. W skład jego bogatego wyposażenia wchodziły silnie przepalone fragmenty brązu i szkła, dobrze zachowane okucia skrzynki wraz z kluczem, gliniany przęślik, nóż, oraz aż dwie żelazne miniaturki tarcz. Kolejne tego typu znalezisko pochodzi z grobu szkieletowego nr 15

Ryc. 13. Kazimierza Wielka st. 12. Części stroju kobiecego z grobu 15, wykonane ze stopu miedzi. 1, 2 fibule; 3, 4 bransolety

Ryc. 14. Kazimierza Wielka st. 12. Wykonane z żelaza miniaturki tarcz. 1 grób 15; 2, 3 grób 131

(ryc. 14: 1-3). Zabytki tego typu są bardzo rzadkie na terenie ziem polskich. Nie są zbyt liczne również na pozostałych obszarach Europy (Andrzejewski 2000). W okresie wpływów rzymskich absolutnie dominującą formą grobów były pochówki ciałopalne (Godłowski 1981). Groby szkieletowe odkryte na cmentarzysku w Kazimierzy Wielkiej mają w tej sytuacji wyjątkowy charakter. Pochówki tego typu występują na innych nekropolach, na terenie Małopolski sporadycznie. Jedynym cmentarzyskiem birtualnym z wyraźną przewagą grobów inhumacyjnych odkryte zostało w Morawiankach pow. kazimierski (Przybyła 2020a). Wśród odkrytych w Kazimierzy Wielkiej grobów szkieletowych można wskazać grupę płytkich pochówków, zawierających zmarłych złożonych przeważnie na lewym boku, często bardzo silnie skurczonych, umieszczonych w niewielkich jamach, dopasowanych do rozmiarów ciała. Wydaje się, że w większości były to pochówki dzieci i osób młodych. Były one nie wyposażone, lub zawierały tylko pojedyncze zabytki (np. nóż). Kolejną grupę stanowiły głębsze groby, charakteryzujące się znacznie obszerniejszymi jamami grobowymi. Zmarli spoczywali w nich na lewym boku, w różnym stopniu skurczeni. Wyjątkowy wśród nich był grób 22, zawierający szczątki dwóch osób, prawdopodobnie kobiety z dzieckiem (ryc. 11: 1). Tylko jeden grób, oznaczony numerem 14 można na podstawie wyposażenia (zestaw do krzesania ognia) uznać za pochówek mężczyzny (ryc. 11: 3). Wszystkie te groby były wyposażone, często dość bogato. W części z nich znaleziono zestaw 2 lub 3 zapinek, paciorki szklane i bursztynowe, oraz naczynia ceramiczne i drobne zabytki żelazne (ryc. 11: 1). W dwóch grobach znaleziono brązowe bransolety. W obiekcie 13 była to

bransoleta sztabkowata o zachodzących na siebie końcach. W grobie 15 natomiast znaleziono dwie bransolety wężowate (ryc. 13: 3, 4; Zagórska-Telega, *et al*, w druku). Prezentują formy typowe dla kultury wielbarskiej z terenów północnej Polski (Wójcik 1978). W dwóch grobach zaobserwowano ślady starożytnego rabunku lub też, co bardziej prawdopodobne, manipulacji szczątkami ludzkimi. W grobie 20 odkryto tylko ułamki czaszki, fragmenty ceramiki i srebrną monetę. Ta ostatnia jest nietypowym znaleziskiem, znacznie starszym od grobu w którym ją zdeponowano. Jest to mianowicie denar republikański wyemitowany w początkach II w. p.n.e. (Zagórska-Telega, Zajac, w druku). Ślady manipulacji wyposażeniem i zwłokami zawierał również grób 13. Z grobu usunięto część kości szkieletu, a niektóre elementy wyposażenia wtórnie umieszczono w górnej części zasypiska jamy grobowej.

Odkryte w Kazimierzy Wielkiej groby nie posiadają jeszcze określeń antropologicznych, jednak charakter ich wyposażenia wskazuje, że mamy do czynienia niemal wyłącznie z grobami kobiet. Co ciekawe, dotyczy to również pochówków ciałopalnych. Odkryty zestaw zabytków metalowych (zwłaszcza bransolety wężowate), a także niektóre szczegóły obrządku pogrzebowego wykazują zaskakująco silne związki z rozwijającą się na północy Polski kulturą wielbarską lub wschodnią strefą kultury przeworskiej. Z drugiej strony naczynia ceramiczne, oraz niektóre zabytki metalowe, mają niewątpliwie charakter lokalny i związane są z kulturą przeworską. Wydaje się, że pochowana na odkrytym cmentarzysku społeczność cechowała się unikalnym, synkretycznym charakterem. Na podstawie odkrytych na cmentarzysku zabytków można określić, że

cmentarzysko funkcjonowało od przełomu fazy A3 młodszego okresu przedrzymskiego i fazy B1 wczesnego okresu wpływów rzymskich do fazy B2/C1 okresu wpływów rzymskich. W datach bezwzględnych oznacza to okres od przełomu I wieku p.n.e. i I wieku n.e. do drugiej połowy II wieku n.e.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone w centrum miasta Kazimierzy Wielkiej ratownicze badania wykopaliskowe dostarczyły zaskakująco bogatych odkryć związanych z osadnictwem począwszy od środkowego neolitu, aż do okresu wpływów

rzymskich. Wśród nich znajdują się zarówno obiekty (rów z depozytem kości ludzkich kultury trzcinieckiej, groby szkieletowe z okresu wpływów rzymskich), jak i zabytki (bransolety brązowe pochodzenia pomorskiego, miniatutki tarcz) o wyjątkowym charakterze, nie spotykane, lub bardzo rzadkie, na innych cmentarzyskach z terenu Małopolski. Pozyskane w trakcie omawianych badań materiały są obecnie przedmiotem kompleksowego, wieloaspektowego opracowania, dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (zadanie „Kazimierza Wielka – od neolitycznej osady do cmentarzyska z czasów rzymskich”) w ramach programu rządowego „Ochrona zabytków archeologicznych”.

LITERATURA

- Andrzejewski J.
2000 *Wczesnorzymska miniaturka tarczy z Nadkola nad Liwcem*, [w:] R. Madyda-Legutko, T. Bochnak (red.), *Superiores Barbari. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, Kraków, 23-47.
- Baczyńska N.
2000 *Obiekt gospodarczy kultury badeńskiej odkryty z pełnym wyposażeniem w Szarpii Zwierzynieckiej, gm. Skalbmierz*, *Sprawozdania Archeologiczne* 52, 114-129.
- Budziszewski J., Włodarczak P.
2010 *Kultura pucharów dzwonowatych na Wyżynie Małopolskiej*, Kraków.
- Cabaj W., Nowak W.
1986 *Rzeźba Niecki Nidziańskiej*, *Studia Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej* 14, 119-209.
- Górski J.
1996 *Uwagi o znaczeniu kurhanów dla społeczności kultury trzcinieckiej z obszarów lessowych Zachodniej Małopolski*, [w:] J. Chochorowski (red.), *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga Jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, s. 203-211.
- Harding A., Sumberova R., Outram, A., Knusel, C.
2007 *Velim: Violence and Death in Bronze Age Bohemia. The Results of Fieldwork 1992-95, with a Consideration of Peri-mortem Trauma and Deposition in the Bronze Age*. Prague, Institute of Archaeology.
- Herbich T., Tunia K.
2009 *Geofizyczne badania dużych konstrukcji neolitycznych na terenach lessowych. Casus Słonowice*. *Archeologia Polski* 54, 13-35.
- Godłowski K.
1981 *Kultura przeworska. Formy i wyposażenie grobów*, [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich V, Późny okres lateński i okres rzymski*, 106-120.
- Górski J.
2007 *Chronologia kultury trzcinieckiej na lessach Niecki Nidziańskiej*, Kraków.
- Górski J., P. Jarosz, K. Tunia, Wilk S., Włodarczak P.
2013 *New evidence on the absolute chronology of the early Mierzanowice culture in south-eastern Poland*, [in:] M. Bartelheim, J. Peška, J. Turek (eds.), *From Copper to Bronze Cultural and Social Transformations at the Turn of the 3rd/2nd Millennium B.C. in Central Europe*, 105-118.
- Górski J., Jarosz P.
2015 *Z badań nad problematyką chronologii i taksonomii kultury mierzanowickiej w międzyrzeczu Wisły i Raby*, [w:] J. Gorski, P. Jarosz (red.), *Wielofazowe osady kultury mierzanowickiej w Targowisku i Zakrzowcu na Pogórzu Wielickim (= Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce)*, Krakow, 243-261.
- Grygiel R.
2008 *Neolit i początki epoki w rejonie Brześcia Kujawskiego i Ostonek*, tom II, Łódź
- Jarosz P., Szczepanek A., Wołoszyn M.
2012 *Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowiskach 6 i 8 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie, w 2007 roku*, Raport 2007-2008 tom I, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa, 303-320.
- Kadrow S., Machnik J.
1997 *Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny (= Prace Komisji Archeologicznej 29)*, Kraków.
- Kamieńska J.
1966 *Sprawozdanie z badań archeologicznych w Samborcu pow. Sandomierz w 1964 roku*, *Sprawozdania Archeologiczne* 18, 322-328.
- Kondracki J.
1981 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
1994 *Geografia Polski, Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.
- Kopec M.
2018 *Ceramika naczyniowa z jam gospodarczych kultury pucharów dzwonowatych w Kornicach, gm. Pietrowice Wielkie, Śląskie* *Sprawozdania Archeologiczne*, 60/2, 75-96.
- Kruk J., Milisauskas S.
1999 *Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu*, Kraków.
- Kruk J., Milisauskas S., Włodarczak P.
2018 *Radiocarbon Dates and Bayesian Analysis of the Neolithic Settlement at Bronocice, fourth Millennium BC*, Kraków.
- Makarowicz P.
2010 *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy*, Poznań.
- Morawski W.
1984 *Karta Ewidencyjna Stanowiska Archeologicznego 98-61/103*, maszynopis złożony w archiwum WUOZ w Kielcach.

- Nowak M.
2009 *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*, Kraków.
- Przybyła M. M.
2017 *Nowe perspektywy w badaniach nad solowarstwem pradziejowym w zachodniej Małopolsce*, [w:] J. Gancarski (red.), *Stan i potrzeby badań archeologicznych w Karpatach*. Krosno, 355-398.
- 2020 *Fortified settlements of the Funnel Beaker-Baden phase in the western Little Poland*, *Sprawozdania Archeologiczne* 72/1, 173-195.
- 2020a *Sprawozdanie z badań na stanowisku 10 w Morawiankach gm. Bejsce w 2020 roku*, maszynopis złożony w archiwum WUOZ w Kielcach.
- Przybyła M., Fabiszak I.
2021 *Pozostałości bytności społeczności k. malickiej, Grupy Wyciąże-Złotniki, k. badeńskiej, k. pucharów lejkowatych*, [w:] D. Minta-Tworzowska, M. Kruger (red.), *Opracowanie wyników badań archeologicznych na stanowisku Smroków 4, gm. Słomniki, woj. Małopolskie AZP 97-57/145, 28-197*, *Opracowanie wyników badań na trasie S7 wykonane na zlecenie GDDKiA odz. w Krakowie*.
- Ryszewska K.
2013 *Historia badań archeologicznych na obszarze międzyrzecza Wisły i Pilicy w XIX i na początku XX wieku*, Kielce.
- Tunia K.
2016 *Early Neolithic Bükk Culture vessel from Kazimierza Wielka, southern Poland. Preliminary report on the find and its context*, [w:] J. Kovarnik (ed.), *Centenary of Jaroslav Palliardi's Neolithic and Aeneolithic Relative Chronology (1914–2014)*, Hradec Králové – Ústí nad Orlicí, 217-228.
- Włodarczak P., Zastawny A., Grabowska B.
2011 *Groby kultury ceramiki sznurowej i kultury mierzanowickiej ze st. 5 w Modlnicy, pow. krakowski*, [w:] J. Kruk, A. Zastawny (red.), *Modlnica, st. 5. Od neolitu do wczesnej epoki brązu*, *Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*. Kraków, 291-410.
- Wójcik T.
1978 *Pomorskie formy bransolet węzowatych z okresu rzymskiego*, *Materiały Zachodniopomorskie* 24, 35-113.
- Zastawny A.
2008 *The Baden and the Funnel Becker-Baden Settlement in Lesser Poland*, [in:] M. Furholt, M. Szymt, A. Zastawny (eds.), *The Baden Complex and the Outside World. Studia nad pradziejami Europy Środkowej*, t. 4, 177-188.
- 2015 *The Baden complex in Lesser Poland – horizons of cultural influences*, [in:] M. Nowak, A. Zastawny (eds.), *The Baden Culture around The Western Carpathians*, Kraków, 119-150.
- Zastawny A., Brzeska-Zastawna A., Nawrot K.
2022 *Wstępne wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 2017-2019 na stan. 1 w Książnicach Wielkich pow. proszowicki*, *Materiały Archeologiczne* 43, 79-99.
- Zagórska-Telega, J., Pikulski, J.
2014 *Uwagi na temat rozplanowana przestrzennego cmentarzyska w Michałowicach. Możliwości interpretacji funkcji obiektów rowkowych*, [w:] T. Kurasiński, K. Skóra (red.), *Grób w przestrzeni, przestrzeń w grobie. Przestrzenne uwarunkowania w dawnej obrzędowości pogrzebowej*, 69-79.
- Zagórska-Telega J., Przybyła M., Szczepanek A.
w druku *Intrygujący pochówek kobiety z birtualnego cmentarzyska w Kazimierzy Wielkiej, pow. kazimierski*, *Wiadomości Archeologiczne*
- Zagórska-Telega J., Zajac B.
w druku *The Roman Republican Denarius from the Cemetery from the Early Roman Period in Kazimierza Wielka, Świętokrzyskie Voivodeship*, *Notae Numismatae – Zapiski Numizmatyczne*, XVIII